

Post-versailleský systém a „Nová Evropa“: Liberálně demokratické uspořádání, či diktát vítězů?¹

(Teze nejen k devadesátému výročí Trianonu)

Málokterá zásadní událost moderní evropské historie vzbuzuje i po devadesáti letech tolik kontroverzních soudů, jako soustava mírových smluv z Paříže z let 1919-20. Snahou jejich hlavních tvůrců, zvláště obou lídrů velkých anglosaských demokracií Woodrow Wilsona a Davida Lloyd George, bylo vytvoření nového evropského i světového řádu, „bezpečného pro demokracii“, jehož nedílnou součástí bylo i sebeurčovací právo menších, do té doby v naprosté většině nesamostatných (a více či méně ovládaných) národů. Výslednice mírové konference v podobě traktátů z Versailles, Trianonu a dalších pařížských předměstí však tyto záměry naplnila jen částečně, mnohdy nedůsledně – a stala se také prakticky okamžitě terčem zuřivé kritiky z nejrůznějších pozic, nejvíce ovšem těch, jejichž hlasatele zbavila dosavadního dominantního postavení. Další vývoj Evropy, především destrukce nového post-versailleského řádu včetně zničení více než tuctu menších států středovýchodní Evropy totalitními velmocemi dala zdánlivě těmto kritikům zapravdu, i když většina z nich – a také podstatná část geografického uspořádání této části – byla více méně obnovena znovu po roce 1945. I ovládnutí většiny střední a východní Evropy Stalinovým Svazem, ale také jeho rozpad o více než čtyři dekády později a samozřejmě i národnostní konflikty v jihovýchodní Evropě bývají nezdůvodněně přičítány k tíži dědictví versailleského systému, ač podobná kritika je ve své podstatě nejen ahistorická, ale – ve vztahu k často zatracované ideji národních států – přímo nesmyslná.²

Následující odstavce se pokouší alespoň v konturách naznačit, že proces dotvoření nové podoby střední a východní Evropy na mírové konferenci v Paříži byl nejen mnohem složitější, nežli jeho kritikové – ať již z jakýchkoliv důvodů – tvrdí. Z dlouhodobého hlediska mírové smlouvy i se svými neoddiskutovatelnými nedostatky svým způsobem jen završovaly národně emancipační úsilí řady středních a menších národů, jež se výrazně projevovaly v celém „dlouhém“ XIX. století, a jejichž srovnatelnými reálnými výsledky bylo již vytvoření (či spíše obnovení) menších států na Balkáně na troskách ustupující osmanské moci. Z kratší perspektivy pak mírové traktáty v této části Evropy mnohem více potvrzovaly či precizovaly reálně už existující skutečnosti včetně dalších již více

¹ Text byl vypracován v rámci v rámci hlavního výzkumného záměru Historického ústavu AV ČR, v.v.i., AVO Z80150510 *Český dějinný prostor v evropském kontextu. Diverzita, kontinuita, integrace.*

² Podobné teze totiž ignorují např. tu skutečnost, že dekompozice SSSR a jeho nahrazení řadou nástupnických států v mnoha případech (Pobaltí, Ukrajina, státy v Zakavkazku) byly pokračováním procesů, zahájených v letech 1917-20. Stejně tak neberou v potaz vývoj některých národních společenství, dožrála k vlastní udržitelné státnosti teprve v podmínkách soužití s příbuznými národy.

či méně fungujících nástupnických států. Klíčové osobnosti pařížské konference sice mohly rozhodovat o jejich hranicích, což ovšem – jak ukázala řada konkrétních případů jak ve východní Evropě, tak na Předním Východě – zdaleka neurčovalo jejich skutečnou podobu. Tvrzení, jakoby existence Polska, Československa či naopak parcelace habsburské monarchie či celistvosti Svatoštěpánské koruny byly výsledkem mírových smluv, je však hrubou simplifikací, jež mnohem více než o realitě vypovídá o politických názorech svých autorů.

I

Prohlédneme-li si mapu Evropy z doby po sjednocení Německa, tedy počátku sedmdesátých let XIX. století, zjistíme, že vedle šesti „tradičních“ velmocí a evidentně se rozkládající Osmanské říše existovalo v té době na starém kontinentu jen sedm dalších středně velkých či menších států, z nichž dva – Belgie a Řecko – dosud neměly ani půl stoletou tradici. Porovnáme-li tento stav s evropskou strukturou tak, jak ji dotvořily mírové smlouvy po „velké“ válce z let 1919-1921, nalezneme na její mapě nejméně čtrnáct nových států, z nichž naprostá většina vznikla právě v důsledku národně-emančipačních a revolučních hnutí, gradujících na sklonku konfliktu. S výjimkou Norska, jež se oddělilo od Švédska po dlouhém zápase r. 1905, se přitom prakticky všechny objevily v oblasti, označované jako „středovýchodní“ Evropa, tedy v geografickém pásu, nacházejícím se mezi Baltem, Jadranem a Černým mořem, geopoliticky vklíněném mezi Německo a – daleko na východ zatlačené – Rusko. Část těchto států v jihovýchodní Evropě vznikla, byť v hodně odlišném geografickém půdorysu, již v poslední čtvrtině XIX. století jako výslednice předcházejících, často mnoho desetiletí trvajících zápasů balkánských národů, především jižních Slovanů a Rumunů proti nadvládě osmanské říše. Většina se však zrodila v důsledku jedinečné shody okolností v podobě revolučního rozvratu Ruska, faktického nacionálního rozpadu habsburského soustátí a v neposlední řadě mocenské porážky císařského Německa.

Naznačený proces lze samozřejmě interpretovat (a také zdůvodňovat) mnoha způsoby. Jakémukoliv vzdělanějšímu analytikovi ale nemůže ujít, že měl své hluboké kořeny již v předcházejícím století, a že řada procesů včetně dezintegrace mnohonárodní habsburské monarchie (a do jisté míry i Ruského impéria) byla naznačena řadou konkrétních událostí, např. revolucemi v letech 1848/49 či – zvláště v Rusku – v letech 1905-06. Tyto dlouhodobé kořeny, jejichž výrazem byly mimo jiné i mnohonásobně komplikované, ba animozní vztahy řady národností v obou těchto říších, přitom nejen usnadňovaly jejich využití velmocenskými protivníky ve světové válce. Později vtiskly procesům, provázejícím jejich dekompozici, často spontánní a také masový charakter. Ten pak vedl ke zrodu přinejmenším jádra příštích „národních“ států v této oblasti často celé měsíce předtím, nežli se jejich problematikou začala zabývat mírová konference v Paříži, či občas – např. v případě některých státních útvarů na okraji někdejší ruské říše – zcela proti intencím jejich účastníků.

Jedním z nesporných hlavních důvodů rozpadu habsburské říše (a do jisté míry také částečné rozkladu impéria ruského) byly jejich vnitřní národnostní tenze, resp. – ať již sofistikovanější či brutálně přímočará – supremace tzv. vládnoucích národů nad ostatními etniky. Jakákoliv precizní kvantifikace tohoto problému je sice z mnoha důvodů krajně obtížná. Jejich podrobnější komparativní studium (např. H. Batowski, J. Chlebowczyk a další) ale přesvědčivě napovídá, že více či méně privilegovanému postavení se v jednapadesáti milionové habsburské monarchii těšilo před r. 1914 především zhruba 24% Němců a 20% Maďarů, kteří navíc zcela programově usilovali o vytvoření jednotného politického uherského národa maďarského jazyka, jenž přitom v tzv. Zalitavsku nedosahoval ani poloviny obyvatel.³ V tzv. Předlitavsku, v němž preferovaní Němci tvořili zhruba 35% obyvatel, bylo postavení ostatních národů jistě v mnoha ohledech uspokojivé a pro některé, např. Ukrajince či Rusíny ve východní Haliči, představovalo dokonce jakousi kolébku jejich národně emancipačního procesu. Jak však ukázal nezdar českého státoprávního zápasu z roku 1870 (a později i podobné náběhy další, např. snahy polské či jihoslovanské), velkoněmecky orientovaní liberálové, Maďaři a také berlínský spojenec Vídně měly dost vlivu a prostředků k tomu, aby snahy o alespoň částečnou federalizaci monarchie – a jediné tak mohla být skutečně přitažlivá pro „nevládnoucí“ majoritu – zablokovaly. Situace nemadarské většiny v uherské části soustátí byla samozřejmě nerosvratelně horší a nutně vyvolávala protiakce jejich politických lídrů, ať již vedoucích k slovensko - rumunsko - jihoslovanské spolupráci v rámci Uher, či hledání opory v sousedství, především v sousedních národních státech v jihovýchodní Evropě či – v případě Slováků – v prostředí českém.

Nejednoduché, a namnoze se spíše vyostřující nacionální tenze přitom měly i své dopady v rovině mezinárodní. Nejčastěji bývá v té souvislosti uváděn spleť problém jihoslovanský, jenž se ještě více zkomplikoval rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny r. 1908 a pak i dalším zesílením Srbska po dvou balkánských válkách v letech 1912-1913, jemuž se rakousko-uherská diplomacie snažila za každou cenu zabránit mj. podporou zřízení Albánie. Nemenším problémem – a samozřejmě i rozbuškou – však byla už díky svému „rozsahu“ otázka polská, zasahující nejen tři sousední velmoci, tj. Rusko, Rakousko a Německo, ale evidentně se (i na půdě monarchie) komplikující stupňujícím se napětím s emancipujícími se Ukrajinci. Největší část Poláků ovšem žila v Rusku, především na území někdejšího tzv. polského království.⁴ Jejich nejvlivnější politický proud,

³ V té souvislosti je ostatně příznačné, že většina maďarských historiků dodnes uvádí ve svých pracích pro jistotu počet obyvatel v Uhrách bez Chorvatska, protože při zahrnutí jeho v naprosté majoritě slovenského obyvatelstva je procentuální podíl Maďarů v zemích Svatoštěpánské koruny pochopitelně ještě nepříznivější.

⁴ Počet Poláků před první světovou válkou značně přesahoval dvacet milionů, i když uváděné cifry se výrazně odlišují. Podle údajů z roku 1900 žilo v Rusku téměř 8 milionu Poláků, z toho 6,7 mil.

národní demokracie v čele s Romanem Dmowskim však spatřovala hlavního soupeře polské státnosti v Německu a kalkulovala – podobně jako část českých liberálů v čele s Karlem Kramářem – s mocí Ruska. Není obtížné uhadnout, že k této orientaci se (přes verbální loajalismus) hlásila i většina lídrů Poláků v tzv. pruském záboru, kde byl polský živel podrobován již po desetiletí nekompromisní kulturní i – v podobě vyvlastňování –, „hmotné“ germanizaci. Polská „neodvislá“ levice, personifikovaná osobou Józefa Piłsudského, však naopak spatřovala po porážce revoluce 1905/06 hlavního soupeře v samoděržaví a svoji platformu našla právě v Haliči, kde již od r. 1908 organizovala (a to s vědomím, ba podporou tamních rakouských vojenských kruhů) brané oddíly, zárodek příštích protiruských legií.

Zájmy Vídně, Berlína a Petrohradu ostře kolidovaly i v dalších částech středovýchodní Evropy, např. na Balkáně či v Pobaltí (kde Němci nepokrytě zamýšleli tamní vlivné německé menšiny využít k vlastní expanzi). Právě tyto nacionálně politické faktory však dávaly kořenům rýsujícího se konfliktu v této části Evropy ráz značně se odlišující od soupeření mezi Německem a západoevropskými velmocemi a – samozřejmě při zpětném pohledu – také naznačovaly leccos z procesů let 1918-1920.

II

Velké západoevropské demokracie, Francie a Velká Británie, uváděly jako jeden z důvodů svého vstupu do (první) světové války ochranu menších států (jimiž se rozuměly především napadená Belgie a Srbsko) a vytvoření „prostoru pro nezávislou existenci a svobodný malých národů“ bylo také od počátku uváděno mezi podmínkami příštího trvalého míru na kontinentu. Ve skutečnosti však byl jejich postoj k otázce menších národů a jejich emancipačního zápasu ovlivňován mnoha specifickými zájmy a také jejich spojenectvím s Ruským impériem, v němž se ani po revolučních proměnách po r. 1905 neruské národnosti netěšily o mnoho větším svobodám, než např. v Uhrách. Opozice a odboj některých národů v západních částech Ruska, především Poláků a Finů, umožňovaly naopak rozehrávat národnostní problematiku i politickým a vojenským kruhům ve Vídni a v Berlíně. Pro ně se hra nacionální kartou stala vítaným instrumentem k narušování celistvosti Romanovského impéria, a to v některých případech dříve, nežli začal vystupovat ve prospěch „potlačených“ národů – často spíše pod vlivem hesel amerického prezidenta Wilsona – Západ. O jak složitou – a v mnoha ohledech s dalšími otázkami provázanou – problematiku šlo, může nejlépe doložit tzv. polská otázka, jež byla ostatně již vzhledem k počtu Poláků a jejich geografickému rozložení pro oba válčící tábory zdaleka nejdůležitější.

Pro obě západoevropské liberální demokracie zůstával až do roku 1917 polský „problém“ vnitřní záležitostí jejich ruského spojence a jejich velvyslanci v Petrohradu dokonce ještě 12. března toho roku, tedy doslova v předvečer tam-

---

v bývalém Království polském, což byla zhruba 54 %; v Haliči ve stejné době 3, 6 milionu a v Německu 3, 2 miliony Poláků.

ní demokratické revoluce, formálně ujišťovaly ruskou vládu, že uznávají její dominantní interes o tuto záležitost. V Paříži sice působil od roku 1916 tzv. Polský národní výbor v čele s R. Dmowskim, jeho aktivity ale byly z velké části (ostatně v duchu politické koncepce jeho lídra) koordinovány s tamním ruským velvyslanectvím a k uznání jeho reprezentativnosti vůči polskému hnutí se pařížská vláda odhodlala až v červenci 1917, tedy již za zcela odlišné situace. Carské vlády sice interně diskutovaly o možnostech obnovení jisté autonomie někdejšího polského království, jak existovala v letech 1815-1830, od začátku války. Jediným pevným bodem tohoto programu byl ale příslib sjednocení všech etnicky polských území (tedy především anexe tzv. pruského záboru někdejší Rzeczypospolité). Konkrétní běh války, především okupace většiny „ruského“ Polska německými a rakouskými divizemi již roku 1915, ale učinily podobné projekty ryze teoretickými a naopak umožnily rozehrání zmiňovanou „polskou“ kartou právě ze strany Berlína a Vídně.

I pro obě vlády tzv. centrálních mocností byla otázka příštího postavení Poláků – z hlediska národnostního, politického a konec konců i vojenského – důležitá, současně ale velmi citlivá. Část rakouských vládních kruhů uvažovala v konsenzu s představiteli haličských konzervativců a dalších polských seskupení o možném „trialistickém“ řešení, tj. připojení dalších polských území k Haliči a jejich přetvoření do polské státnosti svázané s habsburským soustátím. Takovému řešení však (stejně jako trialismu jihoslovanskému) odporovali Maďaři, část rakousko-německých liberálů a především – Berlín. Tam si naopak představovali, že rozšíří na úkor Ruska vlastní „zábor“, tedy že posunou – často velmi podstatně – na východ hranice Poznaňska a Pomořan a na jih hranice Východního Pruska, zatímco ze zbývajících území měl být vytvořen jakýsi nevelký „nárazníkový“ polský stát, vojensky i ekonomicky úzce svázaný s Německou říší. Tuto koncepci později rozvinuly další projekty, především plán vybudování tzv. Baltického státu na obsazených územích Lotyšska, ovládaného tamní německou menšinou, a případně i obnovení (ovšem etnicky chápané) Litvy, opět v obou případech úzce svázaných s Berlínem. V každém případě to ale byla německá a rakouská politika, jež ještě koncem roku 1916 přistoupily ke svým způsobem *revoluční* (a z hlediska mezinárodně právního více než kontroverzní) přestavbě této části středo-východní Evropy, jež přitom samozřejmě – bez ohledu na pro *foro externo* určená hesla o naplňování národnostních práv příslušných etnik – sledovala primárně strategické cíle císařského Německa (a mnohem méně jeho vídeňských spojenců).

Dne 5. listopadu 1916 bylo patenty Viléma II. a Františka Josefa vytvořeno z podstatné části někdejšího ruského záboru tzv. Polské království, jehož primárním účelem ovšem bylo – jak Němci ani netajili – vybudování polského vojska jako doplňku armád ústředních mocností. Akt měl z hlediska vytoužené příští polské státnosti svá pozitiva, jakými bylo mj. postupné budování některých součástí administrativy, jistá kulturní autonomie a v neposlední řadě i už nezvratný prvek „zmezinárodnění“ polského problému, na které musela reago-

vat i dohoda. Nemohl ale splnit ani polská patriotická očekávání, ani německé předpoklady ohledně polských vojenských „posil“ (snaha o úplné formální podřízení již existujících polských legií v čele s J. Piłsudskim naopak brzy vedla k jejich faktickému rozkladu⁵) a naopak se stal jen prvním krokem k realizaci dalekosáhlých německých záměrů na východě, které brzy ještě usnadnilo nejprve oslabení Ruska „první“ revolucí a jeho následný mocenský rozklad v důsledku bolševické aktivity a nakonec i úspěšného převratu v listopadu 1917. Předěšleme jen, že Berlín ve své „prometheistické“ politice pokračoval a ještě v mezičase mezi Leninovým převratem a podpisem míru v Brestu, k němuž se vrátíme, položil základy k novým státům v okupovaném Livonsku a na Litvě, a podpořil také plnou neodvislost Ukrajiny. Tím ovšem povzbudil ve východoevropském prostoru právě rozvíjení těch principů, jejichž další příliv nejen nemohl zůstat bez následků v samotném Německu, ale především musel mít fatální důsledky pro jeho habsburské spojence. Mezitím ale zásadně ovlivnily postavení menších národů středovýchodní Evropy i další faktory, mimo jiné zmiňované zhroucení ruského samoděržaví a pak – byť zatím zprostředkovaně – vstup americké republiky do války.

Etablování křehké ruské demokratické vlády, v níž se šéfem diplomacie stal známý liberální historik (a příznivec českého a bulharského hnutí) Pavel Miljukov, mělo pro další emancipační snahy menších národů ve střední a východní Evropě zřejmě větší význam, nežli se obvykle (ve stínu dalšího vývoje) soudí. Prozatímní vláda Grigorije Lvova prakticky ihned zrušila veškerá omezení, jimiž předtím carské úřady omezily autonomii Finska, a otevřela tak cestu k dalšímu osamostatňování této severské země. Už 29. března také podpořila program neodvislého polského státu, jenž měl být napříště s Ruskem spjat jen vojenskou aliancí. O dva dny později byla zrušena veškerá omezení, týkající se národních, kulturních a náboženských aktivit jednotlivých národností, jež usnadnila zvláště neruským národnostem v západních částech Ruska vytváření autonomních reprezentací, nejvýrazněji viditelných na Ukrajině a v Pobaltí. V neposlední řadě pak 9. dubna Miljukov deklaroval podporu ruské vlády principu sebeurčení obecně a „potlačeným“ národům ve střední Evropě zvláště, čímž byl mimo jiné – a poprvé v takto otevřené podobě – podpořen program československé státnosti. Prosazovaný ruský program měl své limity (ani liberálové samozřejmě nechtěli úplné oddělení „okrain“ od Ruska) a navíc k jeho prosazení již zevnitř rozvrácené říši chyběla síla. Svým nezakrytelným vlivem však přispěl k vítězství principů národnostního státu v celé středovýchodní Evropě, jež se stal brzy protiváhou Berlínem a Vídní prosazované Mitteleuropy.

---

⁵ V červenci 1917 odmítla většina polských legionářů složit Němci předepsanou přísahu, následkem čehož byla jejich část internována, část převelena do rakousko-uherské armády a sám Piłsudski byl až do konce války internován.

Svržení ruské demokratické vlády bolševiky a jejich následné příměří s Německem a jeho spojenci koncem roku 1917 předznamenalo významný, leč poslední triumf centrálních mocností a jejich dominance v této části Evropy. Váhání části bolševických lídrů v čele s L. D. Trockým při následujících mírových rokováních v Brestu Němcům dokonce usnadnilo další postup na Ukrajinu, kde podpořili část tamních „separatistů“, a do Pobaltí. Němci následně formálně uznali ukrajinskou nezávislost (ovšem s brzy instalovanou vládou hetmana Skoropadského podle vlastních představ) a počátkem března bolševikům vnutili mír, jenž znamenal jejich – dočasnou – rezignaci nejen na tuto zemi, ale také celé Pobaltí a Bělorusko.⁶ I když ale němečtí diplomaté své cíle z ohledu na prezidenta USA halili do rétoriky o sebeurčovací právu, podíl na svržení předtím podporované vlády v Kyjevě, pronásledování místních lotyšských a estonských patriotů, a v neposlední řadě tuhý politický i ekonomický režim na obsazených územích s dalšími kroky jasně naznačovaly reálnou povahu nového „řádu“. Zatímco z Ukrajiny se měla stát jakási obilnice spravovaná proněmeckou vládou, Polsko, malá Litva a nově vytvářený „Baltický“ stát se svou „stavovskou“ německou vládou se měly stát satelitními útvary, oddělujícími zvětšenou Německou říši od zmatků na Východě. Na pevnější ukotvení této struktury však již říše, vyčerpaná nezdarem ofenzív na Západě v létě 1918, neměla sil a navíc její možnosti podlomil i vnitřní rozklad jejího rakousko-uherského spojence, v němž – jak ještě podrobněji připomeneme – hrála klíčovou roli právě otázka národnosti.

Západní mocnosti se projektem radikální transformace střední a východní Evropy váhaly fakticky až do zhroucení Ruska ve druhé polovině roku 1917. Jistou výjimkou tu byl postoj prezidenta USA W. Wilsona, jenž ještě před vstupem USA do války s Německem deklaroval už koncem ledna 1917 potřebu vzniku jednotného polského státu. V postoji k habsburské monarchii, resp. jejímu jádru (tedy také např. k „otázce“ české či maďarské), se ale postoj západních demokracií jen pozvolna vyvíjel, přičemž přímo souvisel s úsilím, odpoutat tohoto nejdůležitějšího partnera císařského Německa od jeho spojenců. Zvláště část francouzských kruhů se sice již od přelomu let 1917/18 postupně přikláněla k programu jejího rozdělení do národních států, jejichž část, nejvíce ovšem opět Polsko, nyní měla na mapě Evropy zastoupit eliminovanou ruskou velmoc. Anglosaské mocnosti však byly z mnoha důvodů opatrnější, a jak ukazuje ještě známých 14 bodů prezidenta Wilsona z ledna 1918, stále kalkulovaly s přežitím monarchie, byť v podobě federalizovaného soustátí.⁷ Teprve nezdar tajných „mí-

---

⁶ Němci (a jejich spojenci) nejprve podepsali 9. února zvláštní mírovou smlouvu s Ukrajinou, resp. vládou její „rady“, která však již ovládala jen nevelkou část území, zatímco bolševici postupně obsazovali (a organizovali k „obrazu svému“) její podstatnou část. Vlastní mír mezi ústředními mocnostmi a sovětským Ruskem byl podepsán 3. března 1918. Plný text obou smluv (i následujících dokumentů) uvádí v angl. překladu např. J. WHEELER-BENNET, *Brest-Litovsk*, s. 392nn., resp. 403nn.

rových“ sondáží mezi spojeneckými diplomaty a neoficiálními zástupci císaře Karla a následné upevnění německo-rakousko-uherského spojení přispěly ke změně postojů na klíčových místech západních vlád, jejichž signálem bylo mimo jiné postupné uznání Masarykem vedené Československé národní rady ze strany Francie a pak i Velké Británie a USA. O finální podobě nové tvárnosti střední Evropy však měla rozhodnout ještě řada dalších faktorů, mj. – a především – další vývoj situace na jednotlivých válčících a také připravenost klíčových aktérů, např. opozičních hnutí, převzít moc.

III

Jedním z podstatných rysů, jímž se vytváření nové podoby střední a východní Evropy odlišovalo od dřívějších modelů, byla jeho relativní rychlost a v neposlední řadě také souslednost značného množství procesů, vyústivších fakticky do zcela nového uspořádání této části kontinentu dříve, nežli o jeho podobě mohla začít rozhodovat mírová konference. Odstředivé síly jednotlivých národních hnutí pochopitelně navazovaly na předcházející politické snahy i – alespoň v některých případech, zvláště českém, jihoslovanském a polském – na aktivity svých exilových seskupení, s nimiž byly v samotném závěru dezintegračního procesu koordinovány. Aktivity habsburského dvora a stoupců dosavadního řádu naopak brzdily – vedle vlastního konzervatismu – válečné neúspěchy a v neposlední řadě naprostá názorová disharmonie mezi centry ve Vídni a Budapešti, kde i liberální opozice doslova do poslední chvíle uvažovala *jedině* na půdorysu dosavadního uherského státního celku. Když se pak, také následkem neporozumění postojům W. Wilsona, rakouská vláda v polovině října odhodlala k prvnímu razantnímu tahu směrem k federalizaci *západní* části monarchie, tento krok zřejmě jen urychlil dekompozici soustátí.

Protože ve Vídni znali negativní stanovisko Maďarů k jakékoli transformaci celého soustátí a nepočítali již s participací Poláků, vycházel opožděný projekt ministerského předsedy Maxe Hussarka z (ovšem značně vágní) vize přetvoření umenšeného „Předlitavska“ do federace čtyř spolkových států, jež měly být v kontrastu k celému přecházejícímu uspořádání definovány na základě národnostním. Nejdůležitějším tak měl zůstat opět celek rakousko-německý, jež měl zřejmě sestávat nejen z alpských zemí, ale také rozsáhlých oblastí Čech, Moravy a Slezska. Jeho dalšími součástmi pak měly být státy český, tedy okleštěné České království s Moravou, jihoslovanský (Krajina, Istrije a Dalmácie) a také ukrajinský či rusínský, v němž se měly spojit teritoria obývaná majoritně Ukrajinci, tedy východní Halič a část Bukoviny. I pouhá teoretická realizace takového projektu ovšem byla – a to z politických i hospodářských důvodů – obtížně představitelná (jednotlivé celky by byly často rozděleny navzájem), navíc nekalkuloval s postojem národních reprezentací a v neposlední řadě ani dalších

---

⁷ V desátém z pověstných čtrnácti bodů Wilson pouze vyzýval, aby národům Rakousko-Uherska bylo zajištěno jejich „místo“, jež ztotožňoval se zajištěním jejich autonomie. Srov. plný text v: B. MOR-TON, *W. Wilson*, s. 116-117.

zainteresovaných „aktérů“, např. Itálie s jejími aspiracemi, Poláků, sousedního rumunského a srbského státu a dalších. Nebylo tedy divu, že naprostá většina vytvářejících se národních reprezentací jej – s jistou výjimkou Ukrajinců – vzápětí odmítla. Přitom však nepochybně povzbudil již předtím zahájený rozkladný proces, jenž již ústřední moc z mnoha důvodů neměla v následujících týdnech šanci zbrzdit.

Není a ani nemůže být cílem tohoto textu podrobněji sledovat celý značně komplikovaný spád souběžných událostí, jejichž výslednicí byla již v listopadu-prosinci 1918 zcela nová podoba velké části střední Evropy. Pro další kontext je však nutné připomenout, že své „28. říjny“ v Praze (či 30. říjny v Turčianském Sv. Martině) prožíval v té době tucet dalších středoevropských národů, jejichž aktivity, směřování a snahy byly navíc často propojeny s politikou a vývojem na vzdálenějších horizontech, které se přitom – díky váze tamních aktérů – staly určující. Zdánlivě paradoxně se přitom (odhlédneme-li od aktivit Ukrajinců ve Lvově) rozešla jako první s habsburským soustátím většina reprezentace německé. Poslanci převážně z alpských zemí se hned 21. října sešli v prostorách vídeňského dolnorakouského sněmu, prohlásili si německo-rakouským národním shromážděním a ohlásili budování nového státu, jenž měl pojmout Němce od Jadranu po české pohraničí, a jenž od počátku jako jednu z alternativ uvažoval připojení k sousední Německé říši. Neméně důležité však bylo, že se již od následujícího týdne začaly – a to na základě téhož císařského dekretu – na teritoriích umírající monarchie vytvářet kádry dalších států, vedle československého také polský, jugoslávský a v neposlední řadě maďarský, jichž si vzhledem k tématu povšimneme podrobněji.

Geneze příští Rzeczypospolité, v příštích dvou dekadách zdaleka největšího z nově vzniklých států, byla značně komplikovaná a kolidovala nejen se zájmy sousedních, dočasně eliminovaných velmocí, tedy Německa a také Ruska, ale i s územními a často i národními aspiracemi dalších nově vznikajících celků, především Ukrajiny a Litvy. Z iniciativy okupantů vytvořená vláda výše zmiňovaného polského „státu“ se i díky mocenské konfiguraci stala jen jedním z jeho mocenských center. Neméně důležitou roli sehrávala od konce října 1918 v Krakově ustavená tzv. Likvidační komise, jež postupně převzala do své správy podstatnou část Haliče (kde se ovšem rychle střetla s aspiracemi ukrajinskými), a také Lidová rada v Poznani, snažící se přebírat moc na polských územích někdejšího „pruského“ záboru. První skutečná, „revoluční“ vláda, vedená socialistou I. Daszyńskim, vznikla koncem prvního listopadového týdne v Lublinu, tedy centru někdejší rakouské části okupovaných polských území. Klíčovou roli však vzápětí začal hrát do Varšavy se z magdeburské internace navrátilší J. Piłsudski, jemuž se podřídili zdejší polské síly (a formálně i okupanty zřízená regentská rada). Piłsudski, prohlásivší se v duchu povstaleckých tradic XIX. století zatímním „náčelníkem“ polského státu, dosáhl v následujících dnech dohody s německými vojenskými radami, podle níž začala z velké části polských území

odcházet okupační vojska. A vytvořil také první *reálnou* vládu v čele se socialistou Jędrzejem Moraczewskim, jejíž autoritě se postupně podřizovaly další územní části rodícího se státu. Poláci v někdejší „pruském“ záboru, především v Poznaňsku, se pak spontánně přihlásili k této státnosti masovým tzv. velkopolským povstáním, zahájeným 27. prosince, jež následně vedlo – ještě před začátkem mírové konference – k faktickému začlenění těchto území Polska.⁸ O přesnějším rozsahu Rzeczypospolité zvláště na východě ale měly rozhodnout ještě měsíce dalších zápasů s dalšími mocenskými pretendenty – Němci, Litevci, Ukrajinci a především bolševiky.

Neméně komplikovaný byl i zrod státu jihoslovanského, ačkoliv i jeho mocenská struktura a územní obrysy (ty ještě více než teritoriální rozsah *Polski*) byly vytvořeny ještě před vlastním mírovým areopagem. Už v předcházejících obdobích opakovaně artikulovaný projekt jednotného státu jižních Slovanů brzdilo lpění značné části chorvatských politiků na historickém právu někdejšího trpimirovského státu, rozličný poměr k sousedním Srbům, odpor vlivných Maďarů k jakémukoliv „trialistickému“ řešení (až na samém konci války byla uherská vláda ochotna smířit se vznikem jednotného jihoslovanského útvaru, ovšem v rámci svatoštěpánské koruny!⁹) a v neposlední řadě i zcela odlišné představy vlády srbské v čele s Nikolou Pašičem o příští podobě eventuální Jugoslávie. Výrazným faktorem byl také vliv Itálie, jejíž mocenské pretenze v oblasti Jadrana měly nakonec zásadně ovlivnit vznikající model jednotného jihoslovanského státu. S nutným zjednodušením lze konstatovat, že ještě v první polovině roku 1918 přijala naprostá většina chorvatských, slovinských i srbských politických proudů v rozvolňující se monarchii ideu jednotného státu, přičemž konkrétním výrazem této snahy se stala i počátkem října t.r. v Záhřebu sestavená Národní rada Slovinců, Chorvatů a Srbů (Narodne viejeće), v níž se sdružili jak zástupci Chorvatska a Bosny, tak reprezentanti Slovinců a Jihoslovanů z Dalmácie, Istrie a dalších krajů. Jihoslovanští politice již předtím ve Vídni deklarovali úmysl, sjednotit území s majoritou jihoslovanského obyvatelstva do jednotného státu bez ohledu na historické hranice. Koncem října pak představitelé rady, udržující spojení s exilovým výborem, začaly projekt realizovat.

Dne 29. října 1918 se v Záhřebu sešel za manifestační podpory obyvatel tamní sabor, na jehož zasedání byl jednak přijat zákon, jímž se anulovala Chorvatsko-uherská dohoda („Nagodba“) z r. 1868, jednak se ohlašovalo sloučení územně rozšířeného Chorvatska se zeměmi, obývanými Slovinci, Chorvaty a

---

⁸ To bylo také zpečetěno tím, že polské povstalecké oddíly byly prohlášeny za součást dohodových sil a počátkem února na ně byly rozšířeny podmínky prodlouženého příměří mezi Spojenci a Německem.

⁹ Snad si zaslouží v té souvislosti připomenutí výroku někdejšího expremiéra uherské vlády Š. Tiszy při jeho jednání s bosenskými Srby a Chorvaty koncem září 1918, kdy sice připustil, že Maďaři budou možná poraženi, ale „ještě předtím budeme mít dosti síly, abychom Vás rozmačkali...“

Srby v někdejší Předlitavsku.¹⁰ Na základě těchto aktů byl pak o dva dny později, 31. 10., formálně vyhlášen Stát Slovinců, Chorvatů a Srbů (*Država Slovinců, Hrvata i Srba*), jehož představitelem u vítězíci dohody se stal jihoslovanský komitét, jehož vůdcové však od samého počátku počítali s tím, že dojde ke sjednocení tohoto celku s osvobozeným Srbskem a Černou Horou. Většina zástupců jihoslovanského výboru si ovšem představovala, že velká část kompetencí zůstane v rukou místních reprezentací, někdejších zemských sněmů a jejich exekutiv, a že nové soustátí – faktickou federaci – bude vedle osoby panovníka spojovat jen společná obrana a zahraniční politika. Takový projekt byl ale nepřijatelný jak pro srbské vládní kruhy, tak (jak se rychle ukázalo) pro velkou část „prečanských“ Srbů, kteří nový jugoslávský stát chápali do značné míry jen jako teritoriální rozšíření starého Srbska. Důležitou roli při vytváření podoby příštího celku ale i zde vytvářely momenty zahraničně-politické.

Jednací prostor pro Jihoslovany ze zaniklé monarchie vzápětí drasticky zredukoval postoj Italů, kteří se od počátku listopadu pokoušeli postupem svých vojenských sil realizovat přísliby tzv. Londýnského paktu a začali obsazovat Dalmácii, Istrii i západní části Slovinska. Jedinou reálnou protiváhou úplné realizace italských plánů byla srbská armáda, její příchod ale také zpečetil konec federalizačním koncepcím příští Jugoslávie, jež se zástupci záhřebské národní rady pokoušeli prosadit ještě v jednání s princem-regentem Alexandrem Karadjordjevičem, příštím jihoslovanským králem „Sjednotitelem“. 1. prosince oficiálně vyhlášený stát, k němuž se zatím spontánně přihlásili jednak Srbové v „uherské“ Vojvodině, jednak zástupci Černé Hory¹¹, byl pak sice formálně nazván Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců. Rýsující se dominance Srbů s jejich populárními lídry Pašičem a samozřejmě i princem-regentem však jasně naznačovala charakter právě zrozeného státu; současně však obsahovala i prvky jeho (zatím pochopitelně jen potenciálního) rozkladu

Odlišně a dlouhodoběji, přesto však z největší části ještě *před* vlastními mírovými jednáními, probíhala dekompozice územního celku Svatoštěpánské koruny, provázená neméně revolučními proměnami ve struktuře jejích elit. Reakce maďarských politických proudů na rozklad „předlitavské“ části říše, již viděli už ve zmiňovaném Karlově federalizačním pokusu, se přitom odlišovala jen v odstínech. Jak exponenti dualizmu v čele s expremiérem Tiszou, tak liberální opozice žádala okamžité rozvolnění svazku Budapešti s Vídní (liberálové vyslovili požadavek úplné neodvislosti), stažení uherských vojsk do vlasti a v

¹⁰ V čele skupiny poslanců, která tyto předlohy předkládala, stál přitom paradoxně srbský poslanec z Chorvatska Svetozar Pribičević, jenž se brzy stal hlavním realizátorem politiky Pašičovy srbské vlády na jihoslovanských územích někdejší monarchie.

¹¹ Vojvodinští Srbové deklarovali své připojení k Srbsku na masovém shromáždění dne 25. listopadu 1918; přičlenění Černé Hory odhlasovala majorita zástupců na sněmu v Podgorici již předcházejícího dne.

neposlední řadě zachování integrity Uher s výjimkou Chorvatska. Opoziční liberálové, radikálové a část socialistů v čele s Mihályem Károlyim také již 23. října vytvořili v Budapešti maďarskou národní radu, jež deklarovala program nezávislosti a radikální demokratizace uherského státu, mj. požadavek všeobecného hlasovacího práva, v Zalitavsku neexistujícího. I oni však trvali na udržení integrity Svatoštěpánské koruny, kterou měla usnadnit jen tolerantnější politika vůči tzv. menšinám – tedy více než polovině populace včetně Slováků. Károlyi se také – po několika odkladech, zapříčiněním obojakostí císaře – ujal vedení nové vlády a do značné míry dokázal usměrnit průběh tzv. astrové revoluce na počátku listopadu.¹² O dalším osudu Uher, formálně přetvořených do republiky, ale podstatně více rozhodl vliv závěrečných akcí na blízkých bojištích, zvláště na italské frontě a na Balkáně.

V důsledku příměří se spojenci v Padově a také následných aktů z Bělehradu, jež podepsala již nová, revoluční maďarská vláda, byli Maďaři a jejich spojenci nuceni vyklidit nejen obsazená srbská a rumunská území, ale začít evakuovat i část oblastí jižních Uher (obydlených převážně Srby) a část Sedmihradska. Na Slovensku se sice pro ně dočasně vyvíjela situace příznivěji neboť tamní národní orgány (ani jejich čeští spojenci) zpočátku neměly prostředky z většiny území své maďarské oponenty vytlačit; na jihu a zvláště na východě se však rychle prosadila zdrcující převaha dohodových sil. Aktivizujícím se rumunskému národnímu hnutí v Sedmihradsku (a také v sousední Bukovině) rychle přispěchala na pomoc vojska sousedního Rumunska, jemuž se díky celkové porážce Německa podařilo setřást ponižující podmínky tzv. bukurešťského míru.¹³ Rumunští vůdci již 20. listopadu ohlásili v Aradu odtržení celé oblasti od Uher. Když se pak koncem měsíce přiblížila nově mobilizovaná královská vojska, deklarovalo mohutné rumunské shromáždění v Alba Julii 1. prosince 1918 odtržení celého Sedmihradska od Uher a jeho přičlenění k sousednímu Rumunskému království. Podobným způsobem již předtím postupovali i Srbové v Báčce a v posledních týdnech roku se musela maďarská vojska pod nátlakem dohody stáhnout i na předurčenou demarkační čáru na jihu Slovenska. Celek Svatoštěpánské koruny, trvajícím ve svém rámci od přelomu X. a XI. století, tak vzal za své – a to z velké části spontánními akcemi nemaďarského obyvatelstva – během necelých dvou měsíců. V době, kdy v Paříži začínala mírová konference, řídila vláda v Budapešti již jen necelou polovinu jeho někdejšího teritoria, byť samozřejmě s neskryvanou nadějí, že se jí podaří podstatnou část územních ztrát získat zpět. Rozhodovací mechanismy konference ve francouzské metropoli se ale od těchto představ, vycházejících především z vzpomínek na velké kongresy minulého století, výrazně odlišovaly...

¹² Maďarská republika (Magyar Köztársaság) byla formálně vyhlášena 16. listopadu 1918.

¹³ Mírová smlouva v Bukurešti byla Rumunsku vnucena zástupci Německa a Rakousko-Uherska 7. Května 1918, přičemž bylo přinuceno odstoupit další území v Sedmihradsku Uhrám a vedle toho se muselo zavázat k dalekosáhlým ekonomickým dodávkám ústředním mocnostem.

IV

Mírová konference, jež byla oficiálně zahájena pod předsednictvím francouzského ministerského předsedy George Clemenceaua v sobotu 18. ledna 1919, měla podle představ řady idealisticky laděných politiků v čele s prezidentem Wilsonem položit fundament novému evropskému, ba – vzhledem ke globálnímu vlivu zúčastněných velmocí – celosvětovému liberálnímu řádu. Vedle řady dalších cílů usilovala o nové vymezení postavení poražených mocností v čele s Německem, jež mělo současně – pomyslně i doslovně – zaplatit za klíčovou roli v rozpoutání světové války. Zároveň měla – mimo jiné – precizovat novou politickou strukturu střední a východní Evropy (a také části Předního Východu), jež doznala oproti podobě z roku 1914 zdaleka nejrevolučnější proměny. Všechny tyto i další úkoly byly po často kromobyčejně obtížných jednáních v následujících měsících splněny a již v polovině téhož roku byl skutečně potvrzen základní půdorys nového evropského pořádku, v němž nyní existovalo mimo jiné osm či (s Ukrajinou) devět nových států¹⁴, zatímco další prošly rozsáhlou geografickou i politickou proměnou. Byla to nejrozsáhlejší trvalá proměna evropské struktury od skončení napoleonských válek, jež se – jak ještě ukážeme podrobněji – ve své střední a východní části poprvé opírala více či méně o etnickou skladbu příslušných celků. To zásadně nemohou popřít ani kritici nové soustavy, snažící se o zveličování jejích – nepochybně existujících – nedostatků.

Mírové smlouvy z let 1919-20 samozřejmě nevznikaly na základě hledání konsenzu vítězů a poražených a vlastní mírová konference také nebyla rovnoprávným zastupitelstvem jednotlivých (ani vítězných) států, ale od počátku na ni zcela nepokrytě rozhodovali zástupci několika vítězných velmocí, což pochopitelně nemohlo výslednou podobu dokumentů neovlivnit. Vítězní spojenci i státy s „omezenými zájmy“, k nimž náleželo např. Československo, Polsko či Rumunsko, sice mohli formálně rokovat v tzv. plenárních zasedáních konference. Ta se však sešla jen osmkrát a všechna klíčová rozhodnutí byla učiněna v mnohem užší sestavě. Zpočátku jí byla tzv. Rada desíti, tedy sbor amerického prezidenta a ministerských předsedů Francie, Británie, Itálie a Japonska s jejich ministry zahraničí. Ani tento ansámbl se však neukázal příliš pružný a již od poloviny března 1919, od návratu prezidenta Wilsona z jeho „zájezdu“ do vlasti, fakticky klíčové otázky rozhodovala výlučně Rada čtyř, resp. – po dočasném demonstrativním odchodu šéfů italské delegace z konference na přelomu dubna a května t.r. – Rada tří, tedy Wilson, Clemenceau a David Lloyd George. Tito tehdejší reální „vůdcové“ se sice ve svých rozhodováních opírali – či mohli opírat – o objemné stohy expertíz příslušných komisí a výborů, jichž bylo postupně usta-

¹⁴ Byly to (v abecedním pořádku) Československo, Estonsko, Finsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko a Rakousko, nepočítáme-li i fakticky nově vytvořené Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a také (mezinárodně ovšem neuznávanou) Ukrajinskou lidovou republiku. Pro úplnost připomeňme, že vznik sedmi dalších samostatných – či kvazi-samostatných – celků, mimo jiné i Irák, Sýrie, Palestinu a také nezávislou Arménii) zakotvovala na půdorysu bývalé osmanské říše i mírová smlouva ze Sévre ze srpna 1920.

veno více než padesát! Finální rozhodování ale často vznikala na základě – ostatně jen obtížně dosažitelného – kompromisu či (občas velmi bizarními) vzájemnými ústupky na principu *qui pro quo* mezi „nejvyššími“, což se samozřejmě muselo promítnout do řady klauzulí mírových smluv.

Podobu mírových traktátů samozřejmě výrazně ovlivnila i v mnoha ohledech často zásadně rozcházející optika (a cíle) všech zmiňovaných vůdců, což se opět promítlo mimo jiné do závěrečných formulací jejich klauzulí. Wilson prokazatelně přijel do Paříže s primárním záměrem, prosadit svoji „novou“ vizi internacionálních vztahů, vycházející z obecných demokratických principů, hospodářského liberalismu s důrazem na volný obchod a v neposlední řadě (byť značně selektivně uplatňované) zásady sebeurčení. Proto také zcela preferoval jednání o konstrukci Společnosti národů, tedy zcela nové mezinárodní organizace, jež měla tyto principy ztělesňovat a současně uvádět do praxe, a jejíž Charta se současně z jeho nekompromisního podnětu stala integrální součástí všech pěti mírových smluv později v Paříži podepsaných. Clemenceau i Lloyd George samozřejmě obecně sdíleli podobná liberálně demokratická východiska. Jejich směřování – již vzhledem k rozdílné strategické pozici a také válečnému prožitku jejich zemí – však bylo odlišné a navíc i navzájem kolidující.

Pro šéfa francouzské vlády bylo zcela prioritní zabezpečení vítězné, ale vyčerpané třetí republiky před případnou novou agresí ze strany Německa. Z toho vycházely jak jeho požadavky (např. uvažovaná separace Porýní či alespoň jeho vojenské obsazení), tak jeho postoje k novým státům ve střední Evropě, jež měly Francii nahradit v občanské válce se zmítající Rusko. Pragmatický liberál Lloyd George a jeho kolegové, pro něž zánikem německé oceánské flotily zanikla největší hrozba Impériu, naopak usilovali o co nejdřívější rekonstrukci Německa a jeho začlenění hospodářské evropské struktury. Nově vzniklé státy mezi Německem a Ruskem pak většinou ležely na periférii tradičních britských zájmů a navíc v nich na Downing Street začali brzy spatřovat (většinou zcela neprávem) jen nástroje francouzské politiky, což se chtě nechtě projevilo v postojích k jejich aspiracím a pretenzím.

Řešení problémů menších středo- a východoevropských zemí ovlivnily ovšem i další faktory včetně jejich – pochopitelné – „menší“ váhy. Pro všechny tři klíčové velmoci a jejich lídry byla nejzásadnější konstrukce mírové smlouvy s Německem, která zcela zastíňovala otázky Podunají, Jadranu, východní Evropy a další. V té souvislosti se také nejvíce diskutovalo např. o hranicích Rzeczypospolité na západě a na severu, zatímco např. po staletí neměnné hranice německo-československé – a také česko-rakouské – se prakticky (bez ohledu na existenci německé menšiny v republice) nestaly předmětem vážných disputací. Bylo ostatně příznačné, že zatímco francouzská diplomacie plně podporovala značně ambiciózní územní program Poláků, k němuž se ještě vrátíme, byl to právě D. Lloyd George, jenž se ostře postavil proti a jehož odpor nakonec vedl k tomu, že se o řadě otázek německo-polských hranic rozhodovalo až později formou lidových hlasování. Značnou, i když podstatně méně otevřeně artikulo-

vanou roli pak hrál i heterogenní postoj západních velmocí k tzv. ruské otázce. Jejich téměř celý rok 1919 trvající předpoklad pravděpodobného vítězství „bílých“ v tamní občanské válce např. zásadním způsobem ovlivňoval negativní postoje prakticky všech klíčových státníků k programu ukrajinské státnosti a dalším záležitostem.¹⁵

Když byla 28. června 1919 mírová smlouva s Německem podepsána, obrátila se hlavní pozornost lídrů demokratických velmocí k jejich domácím problémům – a dořešení zbývajících otázek (v tom ovšem řady podstatných problémů) – bylo svěřeno diplomatickému aparátu. Na podzim 1919, tedy při finalizování mírové smlouvy s Rakouskem a přípravě dokumentů o Maďarsku, jej ještě vedli šéfové diplomacií v tzv. Nejvyšší radě (*Supreme Council*). Od ledna 1920 zůstala potom nejvyšší instancí již „pouhá“ Rada velvyslanců pod předsednictvím Julia Cambona v Paříži. To jistě dobře ilustruje pokles zájmů kabinetů v metropolích na Temži i Seině (o Washingtonu ani nemluvě¹⁶) o „pendentní“ otázce, mezi něž ovšem náležel i mír s Maďarskem (a také, ještě dalekosáhlejší, mírová smlouva s Tureckem).

Komplikovanost dotváření územní podoby nové střední s východní Evropy může opět dobře ilustrovat exkurs o postoji vedení mírové konference k hranicím polské Rzeczypospolité, i když podobných příkladů bychom mohli pro širokou geografickou oblast od Podunají po jižní Balkán a Malou Asii uvést celou řadu. Na polské scéně se – z hlediska zahraničně-politické orientace – srážely dvě hlavní koncepce, které personifikovali náčelník státu J. Piłsudski a R. Dmowski, jeden z hlavních delegátů na mírové konferenci. Dmowski, tradičně spatřující hlavního soupeře obnoveného polského státu v Německu, prosazoval tzv. inkorporační koncepci, podle níž měla být do Rzeczypospolité (až na výjimky) začleněna jen ta území, na nichž polský živel tvořil alespoň nadpoloviční většinu. Piłsudski, pohlížející s krajní nedůvěrou na *jakoukoliv* ruskou vládu a realisticky přepokládají, že průběh západních hranic bude Polákům fakticky vnucen, naopak rozvíjel tzv. federační plány, byť nelze pochybovat, že jejich zásadním jmenovatelem byly opět především zájmy polské. Co největší Rzeczypospolita, zahrnující většinu území někdejšího polského státu z XVIII. století, měla obnovit spojení s Litvou a současně napomoci dotvořit funkční stát Ukrajincům a případně i Bělorusům a tak představovat skutečný štít proti očekávanému novému ruskému expanzionismu. Taková vize se ale nedočkala podpory ani ze strany západoevropských velmocí a byla zásadně odmítnuta reprezentací

¹⁵ Stoupenci samostatné ukrajinské státnosti, která byla zatím počátkem podzimu 1919 znovu z velké části destruována vojsky generála A. Děnikina, byli v Paříži s úspěchem jak tamními „bílymi“ Rusy, tak polskou delegací líčení jako „germanofilové“ a nepodařilo se jim získat u dohodových státníků prakticky žádný výraznější vliv.

¹⁶ Dne 2. listopadu 1919 utrpěl prezident Wilson mozkovou příhodu, když se pokoušel v namáhavé kampani získat podporu občanů proti námitkám senátorů proti Paktu Společnosti; o dva týdny později pak senát (mělo se ukázat, že definitivně) odmítl mírovou smlouvu jako celek.

litevskou, částí Ukrajinců (a samozřejmě „bílými“ Rusy), což anticipovalo její nezdar v následujícím období.

Ani polské nároky na Západě, především v relaci k Německu, jež prezentoval od konce ledna v Paříži Dmowski, nebyly nijak skromné. Nové Polsko, zahrnující celé Horní Slezsko, velkou část Pomořan a jižní partie Východního Pruska (a „navrch“ etnickou Litvu) mělo mít podle jeho vizí 37 milionů obyvatel a 480 tisíc km², i když značnou část jeho populace by byly samozřejmě tvořily menšiny. Francie byla – příznačně – ochotna většinu polských aspirací podpořit (pro pařížské vládní kruhy již byla Rzeczypospolita zdaleka nejdůležitějším partnerem v této části Evropy), v polovině března ale vystoupil ostře proti Lloyd George (a mj. s odkazem na osud tamních Němců, jež považoval za „vyšší“ rasu) dokázal značnou část požadavků Poláků omezit. Předtím slavnostně přislíbený přístup k Baltu měl být realizován především prostřednictvím zmezinárodněné Visly, Gdaňsk byl – namísto připojení k Rzeczypospolite – prohlášen svobodným městem pod patronací Společnosti národů. O osudu části sporných území, zvláště Horního Slezska a nevelkých partií Východních Prus, pak měla rozhodnout lidová hlasování, jež navíc z velké části probíhala v momentu pro Polsko krajně nepřívlném.¹⁷ Takto ne zcela specifikovaná hranice s Německem se také stala součástí Versailleské mírové smlouvy, k níž byla polské vládě – nikoliv ale vládě německé – „nádavkem“ vnucena (podobně jako později dalším nástupnickým státům včetně ČSR) smlouva o ochraně menšin.

Mírová konference se alespoň do jisté míry pokoušela stanovit i hranice ve východní a severovýchodní Evropě, kde stále hrály značnou roli ohledy na zmiňované zájmy Ruska. Jejich tamní konečná podoba byla ale nakonec mnohem více určena výsledkem válečného konfliktu, jež se v této části kontinentu protáhl o více než dva roky. Stojí jistě za připomenutí, že polská vláda nejprve v červenci 1919 získala souhlas představitelů dohody, aby obsadila východní Halič (a definitivně tak zlikvidovala tzv. Západoukrajinskou republiku), rozhodnutím Nejvyšší rady konference z 21. listopadu však byla tato oblast svěřena Rzeczypospolite pouze jako mandát na dvacet pět let a o jejím dalším osudu pak mělo rozhodnout opět lidové hlasování. Poláci od jara 1919 postupovali současně i na severovýchodě (a v dubnu obsadili mimo jiné Vilno, které si jako Vilnius nárokovali Litevci). Ke klíčovému střetnutí se silícím Sovětským Ruskem však nakonec došlo až v následujícím roce, kdy se také Piłsudski – ofenzivním výpadem na Ukrajinu – naposledy pokusil zrealizovat svoje „federační“ plány podporu ukrajinských organizací Semena Petljury. Po úspěšné bolševické protiofenzívě (a útoku na Varšavu) a následném neméně úspěšném protiúderu byl ale výsledkem jen kompromis, který byl v březnu 1921 potvrzen separátní „rižskou“

¹⁷ První plebiscity proběhly v oblasti Warmie a Mazurska v polovině července 1920, tedy v období, kdy stála Rudá armáda před Varšavou, a dopadly pro Poláky katastrofálně. Na Horním Slezsku bylo hlasování realizováno 20. března, přičemž se zhruba 480 tisíc hlasů vyslovilo pro Polsko a 700 tisíc pro Německo, což následně vedlo k rozdělení celého území.

mírovou smlouvou mezi Rzeczypospolitou a Sovětským Ruskem.¹⁸ Jí byl – téměř dva roky po podpisu Versailles – také konečně dotvořen geopolitický půdorys meziválečného Polska, ale i jeho národnostní charakter s milionovými východoslovanskými menšinami.

O hranicích nového Maďarska se v Paříži začalo jednat ještě koncem ledna 1919 a hned v příštích dnech také zástupci většiny jeho sousedů – E. Beneš za Československo, Ion Bratianu za Rumunsko a Ante Trumbić za Jugoslávii – prezentovali nejvyšším dohodovým zástupcům své územní požadavky. I liberálně orientované maďarské historiky dodnes irituje jejich – svým způsobem nepochybná – přepjatost, resp. snaha minimalizovat počty maďarských menšin na požadovaných územích. V kontrastu s představami prakticky celé budapešťské elity o možnosti udržení podstaty Svatoštěpánské koruny však v Paříži takovou alternativu žádný z kompetentních činitelů nepřipouštěl. Přičlenění Slovenska k ČSR, inkorporace Sedmihradska do Rumunska či připojení Chorvatska do jihoslovanského království nikdo vážně nezpochybňoval¹⁹ a včlenění těchto území do příslušných nástupnických států bylo nadto již reálným faktem. Diskuse byly tedy vedeny jen o detailním průběhu části příslušných hranic, jež v některých případech (např. jižního Slovenska) neměly přecházející administrativní základ nebo je tvořilo území s problematickou etnickou většinou (část Sedmihradska, Banát). S výjimkou části Američanů se však naprostá většina spojeneckých diplomatů v případě sporných otázek vyslovovala vždy ve prospěch nových států a už v první polovině března 1919 byla také většina příštích státních hranic nového maďarského státu určena.²⁰ Další vývoj ale brzy zkomplikoval nástup bolševické vlády v Budapešti, dokumentující, jak je rodící se struktura v této části kontinentu křehká.

V Paříži sice zpočátku zvítězilo především anglosasy prosazované stanovisko s Belou Kúnem a jeho soudruhy vyjednávat a do Budapešti byl tedy jako prostředník vyslán jihoafrický generál Ian Smuts. Jeho mise ale skončila přes značnou vstřícnost nezdarem a již v polovině dubna se v této části Evropy rozhořel další lokální konflikt, který zahájil obnovený postup rumunské královské armády na Západ. Do kolizí s „rudými“ Maďary se pak v následujících dnech dostala i československá vojska, postupující na Podkarpatskou Rus, jež z dosud nezcela jasného podnětu začala obsazovat i přilehlé části severních Uher, pak se

---

¹⁸ Sovětská Leninova vláda, která versailleské smlouvy neuznávala, podepsala již předtím separátní mírové smlouvy s Estonskem (2. února 1920), Finskem (12. června t.r.), Litvou (12. července) a s Lotyšskem (11. srpna 1920).

¹⁹ Jistou výjimkou tu bylo zpochybňování reprezentativnosti rozhodnutí zástupců sedmihradských Rumunů ze strany D. Lloyd George.

²⁰ Jako ilustraci lze uvést, že již 3. března byl odsouhlasen průběh slovensko-maďarských hranic na Dunaji a Ipelu a v následujících dnech byla v zásadě schválena i jejich východnější partie.

však situace dramaticky obrátila. Rumuni, obávající se vpádu Sovětů do Besarábie, postup zastavili, zatímco maďarské rudé oddíly podnikly protiútok na střední a východní Slovensko, kde dokonce zřídily – podle sovětského modelu – tzv. slovenskou republiku „rad.“ Jejich další postup byl sice zastaven (a očekávaná pomoc ze strany Ruska také nedorazila). Předsednictvu mírové konference však trvalo několik dalších týdnů, nežli Maďary pod hrozbou sankcí přiměly se stáhnout. Pro další postavení maďarského problému měl nicméně bolševický experiment katastrofální následky.

Nejvyšší spojenecká rada nejprve 12. května definitivně schválila předtím navržené maďarské hranice, jež se pak staly součástí (ovšem až o rok později podepsané) mírové smlouvy. Přesně o měsíc později, 13. června, bylo toto rozhodnutí oficiálně oznámeno zástupcům zainteresovaných vlád včetně delegace československé. Když pak počátkem července maďarská rudá armáda podnikla nový útok proti rumunským vojskům, jež měl umožnit spojení bolševického Maďarska s nedalekými sovětskými oddíly na Ukrajině, Rumuni jej nejen odrazili, ale nakonec zahájili postup za Tisu a počátkem srpna dočasně obsadili i Budapešť. Rozbití (ostatně rozpadající se) bolševické vlády pak vyvolalo krvavou odvetu ze strany „bílých“ Maďarů, a brzy usnadnilo i ukotvení konzervativní (a fakticky autoritativní) vládní struktury v čele s regentem Horthym, zcela nesmiřitelné vůči nové středoevropské struktuře.²¹

Nová maďarská reprezentace v čele s ministerským předsedou K. Huszárem věřila, že se jí ještě podaří faktický stav na pokračující konferenci zvrátit. V diskusích o cílech, jež měla její delegace v čele s hrabětem Albertem Apponyim (pro nemaďarské národnosti personifikujícím předválečné hungarizační snahy!) prosazovat, však jednoznačně zvítězil program integrální obnovy celku svatoštěpánské koruny, který nemohl mít šanci na úspěch. V tomto duchu, v linii obhajoby „tisíciletého“ uherského státu, pak byly formulovány i příslušné maďarské dokumenty pro mírovou konferenci, později proslulá Apponyiho memoranda, jež byly poprvé prezentovány 15. ledna 1920. Předložené podmínky chystané smlouvy ovšem neovlivnily, vzhledem k měnícímu se složení nejvyšších představitelů rozvolňované dohody však maďarští delegáti mohli za jistých okolností prosadit jisté změny. Proti původním podmínkám (a ovšem i proti názorům expertů z Foreign Office) vystupoval opět D. Lloyd George, velkého zastánce našli Maďaři i v novém šéfu italské vlády Francescu Nittim (jenž přitom již myslel na italské pozice v Podunají). Maďarská vláda ale i v dalších negociacích v zásadě trvala na původním stanovisku, jasně obhajujícím status quo ante, navíc lživě opakovala, že většina Rumunů a Slováků byla od Uher „odtržena“ proti jejich vůli a navrhovala, aby byl v Sedmihradsku a na Slovensku upořádán plebiscit, což bylo v danou chvíli zcela nerealistické. Dodejme jen, že i v následujících tajných sondážích vystupovali neoficiální maďarští delegáti jak

²¹ Úřad regenta přitom odrážel návrat maďarské konzervativně orientované elity k monarchickému vládnímu modelu, jež programově i právně navazoval na uherský stát z období před „astrovou“ revolucí.

vůči Rumunsku, tak vůči Slovensku s dalekosáhlými pretensemi, jež mnohonásobně překračovaly etnické opodstatnění. Tím ovšem prakticky vyloučili i dosažitelné změny a územní klauzule předložené mírové smlouvy zůstaly v zásadě identické s návrhy z března předcházejícího roku. Její odkládané podepsání v trianonském paláci u Paříže dne 4. června je jen formálně zpečetil.

Podpis Trianonu nebyl zdaleka posledním mezinárodně právním aktem, jímž byla konstituována nová podoba „středovýchodní“ Evropy. Ještě 10. srpna t.r. byla parafována poslední z pařížských mírových smluv, v Sévre s Tureckem, jež měla upravit mimo jiné postavení Řecka vůči dědicům zatím zcela rozložené osmanské říše a zakotvovala také nezávislost Arménie, jejíž naplnění později znemožnila úspěšná revolta „kemalistů“. Téhož dne byla podepsána dnes téměř zapomenutá smlouva nově vzniklých států ve střední Evropě o jejich hranicích a teprve po dvou dalších měsících byly – tzv. řížským preliminářem z 12. října 1920 – alespoň rámcově vytyčeny i hranice mezi Polskem a sovětským Ruskem, resp. sovětskou Ukrajinou, jež později potvrdil již zmiňovaný Řižský mír. Některé důležité otázky, např. hranice mezi Itálií a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců či příslušnost podstatné části Horního Slezska pak byly – často bilaterálními smlouvami²² – řešeny ještě v následujícím období, přičemž z formálního – právního – hlediska byl vlastně celý proces dotvoření nové podoby této části Evropy završen až roku 1923.²³

V

Nelze pochybovat, že nová tvářnost Evropy alespoň rámcově naplňovala předpoklady mírotvorců včetně práv národů na sebeurčení alespoň tam, kam reálně dosahoval jejich „akční rádius“. Obě dávné multinacionální monarchie se – v naprosté většině z vůle národních reprezentací – až překvapivě snadno rozložily, zrodilo se – či „obnovilo“ osm zcela nových národních států, země jihovýchodní Evropě prošly z velké části dramatickými změnami atd. Proces, jak ještě připomeneme níže, nemohl být ani z hlediska národního, absolutně důsledný a zvláště v periferních oblastech – např. na Ukrajině či ve východním Středomoří – byl ať již sovětskými bolševiky, či tureckými nacionalisty zastaven a zvrácen.²⁴ I z hlediska politického, občanského a v neposlední řadě sociálního ale znamenal přinejmenším ve svých hlavních aspektech nepochybný progresivní

²² Tzv. rapallskou smlouvou z 12. listopadu 1920 Itálie získala podstatnou část svých požadavků., jež ji sliboval tzv. londýnský pakt, mimo jiné velkou část někdejšího rakouského jaderského pobřeží, Terst, Istrii a také západní Krajinu s jasnou majoritou slovinského živlu. Smlouva navíc vytvářela z přístavu Fiume další svobodný stát, jenž byl později, počátkem roku 1924, i formálně připojen k (již fašistické) Itálii.

²³ Smlouvou s kemalistickým Tureckem v Lausanne 24. července 1923.

²⁴ Nové Turecko uznalo formálně Arménii, vzniklou z její „ruské“ části r. 1918, až v prosinci 1920, její národní vláda byla však vzápětí svržena a Turecko později podepsalo separátní mír znovu s arménskou vládou sovětskou.

posun, symbolizovaný již nahrazením poloabsolutistických, v nejlepším případě polokonstitučních režimů s výraznými feudálními relikty státy s přinejmenším formálně demokratickým zřízením. A přece vyvolávala nová podoba střední a východní části kontinentu nejzuřivější kritiky z mnoha různých stran stoupců *ancien regimes* počínaje a radikální levicí konče, jež připravovaly jeho zničení totalitními režimy o dvě desetiletí později. Kritické, ba nenávistné tóny vůči novému uspořádání lze ostatně číst – a to nejen v Německu a Maďarsku – dodnes. Střízlivá komparace podoby střední a východní Evropy z let 1914 a 1920/21, nahlížená prizmatem liberálně demokratických principů včetně sebeurčovacího práva totiž dává – obraz poněkud jiný.

I Německo, nejvíce „postižené“ nejdůležitějším z mírových traktátů, ztratilo v jeho důsledku zhruba 14% území a necelých 10% obyvatel, v největší části ve prospěch Polska (a také Francie), na nichž německá populace netvořila majoritu, resp. na nich byla cíleně osazována v rámci germanizační politiky v předcházejících dekadách. Jedním z oblíbených kritických argumentů je, že dohodoví „mírotvorce“ ve Versailles cíleně zabránili spojení nově vzniklého „Německého Rakouska“ s Německou republikou, o jaké usilovali především rakouští socialisté (a velkoněmecky orientované liberální kruhy). Takové řešení – vycházející ostatně s mnohasetleté odlišností kulturní, náboženské a konec konců i politické odlišnosti „alpských zemí“ – však nikterak neznásilňovalo tamní německy mluvící obyvatelstvo. Je pravdou, že zhruba sedm milionů Němců také zůstalo mimo hranice těchto dvou zemí a jistě několik set tisíc jich již počátkem dvacátých let odešlo především z území, přiřčených Polsku. S výjimkou podstatné části německého obyvatelstva v Československu (jež ale nikdy nepatřilo politicky k „Německu“) a jistého segmentu Němců v západních částech polské Rzeczypospolite byli ale rozptýleni ve více či méně početných „diasporách“ od měst v Estonsku a Lotyšsku po (nyní rumunské) Sedmihradsko a Banát, což vylučovalo jejich včlenění do brzy vytvořené výmarské republiky.

Pomineme-li komplikovaný problém Turecka, prodělal samozřejmě nejdrastičtější proměnu někdejší stát uherský, kdy novému Maďarsku zůstala necelá třetina někdejšího státního celku Svatoštěpánské koruny a zhruba 38% populace. I soudobá maďarská historiografie (M. Ormosová, I. Romsics) přitom zdůrazňuje, že mimo hranice „trianonského“ Maďarska zůstaly téměř tři miliony Maďarů. To má v neustále opakovaném zjednodušeném tvrzení o „třetině“ populace tohoto národa mimo hranice svého státu dokládat pochybnost tohoto řešení, jehož nepřijatelnost ještě umocňuje – ať již reálný či domnělý – útlak maďarských menšin v sousedních zemích. I zde je však realita mnohem složitější, i když nelze pochybovat, že část hraničních čar, vytyčovaných v Paříži v prvních měsících roku 1919, vycházela více z hledisek strategických, hospodářských a v neposlední řadě dopravních nežli z přísného (ovšem také v té době ne přesně známé) národnostní struktury populace. Zůstalo-li zdaleka nejvíce Maďarů, téměř jeden a půl milionu, v Rumunském království, většina z nich neobývala

pohraniční pás při nově vytyčených hranicích, ale spíše východní partie historického Sedmíhradska, což konec konců drasticky potvrdilo ještě rozdělení tohoto území při tzv. druhé vídeňské arbitráži v létě 1940 (a je ostatně patrné dodnes). Maďarští autoři se také velmi často snaží „upozadit“ skutečnost, že i v post-trianonském státě zůstal nezanedbatelný segment – zhruba deset procent – Nemaďarů, především Němců a Slováků, kterým se přitom v brzy zformovaném autoritativním horthyovském režimu nedostalo ani zdaleka těch práv, jakým se těšili např. Maďaři v sousedním Československu.

Jedním z nejčastěji opakovaných – a ovšem ne zcela pravdivých – kritických argumentů proti nové post-versailleské či post-trianonské struktuře je tvrzení, že nově vniklé státy v čele s Československem, Jugoslávií a fakticky i Polskem byly z hlediska národnostního neméně heterogenní, nežli zaniklá habsburská monarchie, profilovaly se však jako „národní“. I takové tvrzení je ale velmi diskutabilní a – vedle značného nepoměru mezi vládnoucími a „nevládnoucími“ národy v Rakousko-Uhersku na straně jedné a „státními“ národy a minoritami v nově vzniklých republikách po r. 1918 – ignoruje některé zásadní skutečnosti. Zatímco v Předlitavsku (a samozřejmě ještě více ve starém Uhersku či v romanovském Rusku) byly v kategorii neplnoprávných – či v nejlepším případě prostě „nevládnoucích“ – etnických skupin celé národy či jejich podstatné části, v nově vzniklých státech se jednalo prakticky výlučně o (byť v některých případech početné) menšiny. Ani Slováci, ani Chorvati či Slovinci pak nelze charakterizovat v Československu či Jugoslávii jako menšiny, byť se samozřejmě jejich postavení (a také jejich vztahy s Čechy, resp. se Srby) různě vyvíjelo. Je však jen obtížně představitelné, že by např. Milan Hodža či Antun Korošec zastávali funkce ministerských předsedů jako příslušníci minorit, i když o neúměrné roli „Srbů“, symbolizované koncem konců i jejich královskou dynastií, samozřejmě nelze v případě Jugoslávie pochybovat.

Je také nepopíratelnou skutečností, že alespoň v těch zemích, kde fungoval delší dobu demokratický parlamentní systém, se tamní menšiny těšily právní ochraně, měly svá více či méně relevantní zastoupení v parlamentech, výjimečně byli – např. čeští či lotyšští Němci – i členy vlád, atd. Do jaké míry byli např. Nemaďaři či neruské národnosti zastoupeni před r. 1914 v budapešťské sněmovně či petrohradské dumě naznačuje již (až na výjimky) jednociferný počet jejich poslanců, o podílu na exekutivě ani nemluvě.²⁵

Neméně zásadním faktorem, který kritikové nové středo- a východoevropské struktury často rovněž ignorují, byl nezpochybnitelný posun prakticky všech nově vzniklých či transformovaných států směrem k moderním demokratickým systémům, v nichž se svobody a práva jejich občanů *zásadně* odlišovaly od postavení většiny obyvatel v někdejších mnohonárodních monarchiích. S příznačnou výjimkou Maďarska (jež se po krátké epizodě Károlyiho demokracie vyvíjelo jako fakticky autoritativní režim, opírající se o novelizované zákony z

²⁵ V uherském parlamentu zastupovali po r. 1912 nemaďarskou většinu 2 Slováci, Rumuni a Srbové; v ruské dumě zasedalo po Stolypinových reformách 12 Poláků, po 2 Lotyších a Litevcích ad.

období před r. 1914) byly ve všech zemích od Finska po Československo a Polsko přijaty v letech 1919-1921 nové, demokratické konstituce, jež vesměs zajišťovaly všem tamním občanům souhrn elementárních práv a svobod. Nové, demokratické ústavy přijaly i státy balkánské s výjimkou Bulharska, kde přípravu konstituce zmařil fašizující převrat v červnu 1923. Jistě stojí také za připomenutí, že prakticky všechny *nově* vzniklé státy od Finska po Československo se profilely (byť v některých případech po počátečním, taktickými důvody vynuceném lavírování) jako republiky, jež svým občanům – a ovšem i občankám – daly často formálně rozsáhlejší práva, nežli „klasické“ demokracie na západě Evropy. Skutečnost, že velká část těchto demokracií byla od poloviny dvacátých let postupně nahrazována autoritativními režimy, pak většinou nesouvisela s novou politickou strukturou v této části Evropy, ale mnohem více s celkovým ústupem demokratických systémů v *celé* Evropě počínaje již nástupem fašismu v Itálii konce roku 1922. Ten byl totiž pro oslabení evropských liberálních struktur evidentně mnohem *zásadnější*, nežli se obvykle soudí a napomohl mimo jiné k saturování zmiňovaného autoritativního establishmentu v Maďarsku, což mělo v delší časové perspektivě své dalekosáhlé důsledky pro celou střední Evropu.

Nelze zakrývat, že systém nových národních států ve střední a východní Evropě, jak jej *dotvořily* mírové smlouvy z let 1919-1921, trpěl četnými nedostatky, nedůslednostmi. Jistě také mohl být k „porazeným“ spravedlivější a snad i velkorysejší. Zrodil se však nikoliv jako rezultat konsenzuálního vyjednávání, ale především jako výsledek válečné vřavy (a namnoze již předcházejících, mnoho desetileté trvajících zápasů), kterou z velké části napomohli vyprovokovat právě vůdcové oněch pak „porazených“. Je také nesporné, že naprosté většině mnoha desítek milionů této oblasti přinesl národní osvobození, v mnoha případech vůbec poprvé možnost budování moderní státnosti či alespoň participaci na její správě. Nezanedbatelnému segmentu společnosti také umožnil – například v důsledku pozemkových reforem, sociálního zákonodárství a dalších opatření – nezpochybnitelně lepší a svobodnější životní podmínky, nežli řády předválečné. Jeho zničení v letech 1938-1941 pak nebylo výsledkem jeho defektů, jak dodnes často tvrdí jeho kritikové, ale především důsledkem agresivní politiky totalitních diktátorů v čele s Adolfem Hitlerem, Benitem Mussolini a do značné míry i J. V. Stalinem.

Výběr z nejdůležitější literatury:

Henryk BATOWSKI, *Rozpad Austro-Węgier 1914-1918*. Kraków, Wydawnictwo literackie 1982.

Seamus DUNN - T. G. FRASER (eds.), *Europe and Ethnicity. The First World War and contemporary ethnic Conflict*. London, Routledge 1996.

Kalervo HOVI, *Cordon Sanitaire ou barriere de l'est ? The Emergence of the New Eastern European Alliance Policy, 1917-1919*. Turku 1974.

Marián HRONSKÝ, *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*. Bratislava, Národné literárne centrum 1998.

Józef CHLEBOWCZYK, *Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1989.

Eva IRMANOVÁ, *Mad'arsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem, Albis International 2002.

Margaret MACMILAN(OVÁ), *Peacemakers*. London, Macmilan 2003 (nyní též český překlad, *Mírotvorci*. Praha, Academia 2005).

Andrzej NOWAK, *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego*. Kraków, Arcana 2002.

Maria ORMOS, *From Padua to Trianon, 1918-1920*. Budapest, Akademia Kiado 1990.

Janusz PAJEWSKI, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1980.

Dagmar PERMAN, *The Shaping of Czechoslovak State. Diplomatic History of the boundaries of Czechoslovakia, 1914-1920*. Leiden 1962.

Rudolf PROCHÁZKA, *Likvidace války 1919*. Praha, Orbis 1935.

Ignác ROMSICS, *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava, Archa 2006.

Alan SHARP, *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris 1919*. London, Macmillan 1991.

John M. THOMPSON, *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace*. Princeton, UP 1966.

Marek WALDENBERG, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 2000.

John WHEELER-BENNET, *Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, Marche 1918*. London - New York, St. Martin Press 1966.

Serhyi YEKELCHYK, *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. Oxford, UP 2007.